

IVAN CIFRIĆ I PAPA FRANJO O OBRAZOVANJU I ODGOJU ZA EKOLOGIJU

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791906.07>

SAŽETAK

Usporedo s brzim i snažnim tehničkim napretkom, posebno u drugoj polovici 20. i prvoj polovici 21. stoljeća, počeli su se umnažati i ekološki problemi, čime je moderno industrijsko društvo koje karakterizira „unutarnja sposobnost i želja za stalnim promjenama – modernizacijom –“ (Cifrić, 1996b: 403) počelo ugrožavati samo sebe i svoj vlastiti opstanak. U razvijenim zemljama bilo je sve više onih koji su, iz brige za očuvanje okoliša, postavljali i pitanje: može li se moderno društvo obraniti od ekološke ugroze? (Luhmann, 1990). Ivan Cifrić bio je među prvima u Republici Hrvatskoj koji je još sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća, potaknut neželjenim posljedicama već započete modernizacije i urbanizacije u Hrvatskoj, počeo svojim istraživačkim poduhvatima (organizacijom znanstvenih i stručnih skupova, pisanjem znanstvenih i stručnih radova te promoviranjem inozemnih knjiga koje su se bavile ekološkim temama) upozoravati ondašnju kako stručnu i znanstvenu tako i javnost uopće na ekološke probleme koji su nastajali djelovanjem ljudi u okolišu i na okoliš. A da bi ljudi postali svjesni ekoloških opasnosti koje sami proizvode potrebno je, smatrao je Cifrić, obrazovati ih i odgojiti za ekologiju i u tu svrhu provesti modernizaciju, odnosno ekologizaciju obrazovanja i obrazovnog sustava u cjelini, a što on i predlaže u svome članku Ekološki izazovi obrazovnom kurikulumu (Cifrić, 1996a). S druge strane, Papa Franjo već od samoga početka svoga pontifikata počeo će pozitivno se određivati prema ekološkim pitanji-

¹ Akademik dr. sc. Ivan Markešić, red. prof., Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ (1954.-2024.)

ma. U tu svrhu on će 2015. godine objaviti svoju ekološku encikliku *Laudato si. De communi domo colenda* („Hvaljen budi. O brizi za naš zajednički dom“). U njoj on polazi od shvaćanja planeta zemlje kao domovine svih ljudi, staništa svjetskoga čovječanstva, odnosno jednoga naroda te od shvaćanja planeta zemlje kao zajedničke kuće za stanovanje upravo toga naroda, odnosno svih nas. No, da bi ljudi moglo bezbrižno stanovati u toj zajedničkoj kući i da bismo tu kuću neoštećenu i cjelovitu mogli predati sljedećim generacijama, potrebno je pridržavati se načela cjelovite ekologije, odnosno potrebno je izvršiti ekološko obraćenje njezinih stanovnika, a što je prema shvaćanju pape Franje, ali i profesora Ivana Cifrića, moguće učiniti jedino ciljanim obrazovanjem i odgojem za ekologiju. Autor će u ovome radu u najkraćim crtama istaknuti značenja koja papa Franjo i prof. Ivan Cifrić pridaju odgoju i obrazovanju za ekologiju.

Ključne riječi: Ivan Cifrić, papa Franjo, kršćanstvo, ekologija, socijalna ekologija, obrazovanje, odgoj, odgovornost

UVODNO

Ivan Cifrić (Petrijević kraj Valpova, 22.I.1946 – Zagreb, 23.XI.2018) redoviti profesor u trajnome zvanju na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zagrebu, još davne akademske 1985./1986. godine utemeljio je na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kolegij *Socijalna ekologija* da bi potom već 1988. godine u okviru biblioteke Sociološkoga društva Hrvatske uredio zbornik „Društvo i ekološka kriza“ u kojem su se našli radovi sa savjetovanja Sekcije za socijalnu ekologiju Sociološkoga društva Hrvatske te radovi s projekta „Ekološki aspekti društvenog razvoja“ koji je vodio Zavod za sociologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Gledano s ove vremenske distance, može se reći da je profesor Cifrić bio ne samo prvi u Hrvatskoj nego i prvi uopće na ondašnjim južnoslavenskim prostorima koji se počeo baviti problemima koji nisu nastajali u društvu zbog prirodnih katastrofa nego zbog čovjekovog nekontroliranog i nesavjesnog zahvata u prirodu. Bit će to neposredno nakon velike černobilske katastrofe 1986. (Ujević: 1988: 130)², odnosno gotovo u isto vrijeme kada ekološki problemi postaju

2 Ujević, Tvrtko (1988) „Zbornik radova - pripremio Ivan Cifrić. Društvo i ekološka kriza. Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1988., 233 str., u: *Revija za sociologiju*, 1988, 19,1-2, str. 129-131. Ujević navodi da su ovome zborniku prethodili i mnogi drugi događaji koji su se zbili nekoliko godina ranije: 1962. godine UNESCO je donio Rezoluciju o zaštiti prirode, u Strasbourgu je 1970. održana Europska konferencija o ekološkim problemima u društvu, da bi potom u Zürichu 1971. osnovana Internacionalna unija za očuvanje čovjekova okoliša i već 1972. održana Stockholmska konferencija, nakon čega će se, zbog nezaustavljivog pogoršanja ekološke situacije, održavati redoviti sastanci u Ujedinjenim narodima, a slijedit će ih demonstracije od Tokija do Černobila.

predmet sustavnoga bavljenja njemačkih sociologa, ali i kršćanskih crkava u toj zemlji, ponajprije Evangeličke, a potom i Katoličke crkve. (Ančić, 1999: 376-392)

Ekološki problemi suvremenog društva bit će tema mnogih Cifrićevih djela kao na primjer *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa* (2000), *Okoliš i održivi razvoj: ugroženost okoliša i estetika krajolika* (2002), *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta* (2003), *Pojmovnik kulture i okoliša* (2009), *Kultura i okoliš* (2012), *Leksikon socijalne ekologije* (2012), *Ekologija vremena i kultura zidova* (2014).

S druge strane, papa Franjo (rođen kao Jorge Mario Bergoglio; Buenos Aires, 17.12.1936.) odmah po preuzimanju svoga pontifikata 2013. godine, a sve u skladu s ekološkim shvaćanjima sv. Franje Asiškoga čije ime je i uzeo, okrenuti novu stranicu u određenosti crkvenog učiteljstva prema čovjekovom razaranju i uništavanju prirode i time biti „rame uz rame“ s onima koji su činili sve na političkom i društvenom planu kako bi se sačuvao prirodni okoliš. Ne čudi stoga da papa Franjo na početku svoje enciklike *Laudato si* donosi stihove iz „Pjesme stvorova“ sv. Franje Asiškoga, iz koje je prvi zaziv „Hvaljen budi“ („Laudato si“) uzet kao naslov enciklike. U stilu sv. Franje, papa nam predstavlja zemlju kao našu sestru i majku koja se buni, više, jer joj neodgovornim korištenjem i zlorabom dobara „koja je Bog u nju usadio“ nanosimo štetu. A nanosimo je, jer smo, kako on kaže, odrasli s mišlju da smo njezini vlasnici i vladari i da imamo pravo iskorištavati je³.

Mnoštvo je tema kojima bismo se mogli baviti analizirajući kako Cifrićeve radove iz područja socijalne ekologije tako i encikliku *Laudato si* pape Franje. Nakon kratkog prikaza duhovne i povijesne situacije u vremena u kojima se oba autora počinju baviti ekološkim temama, u radu ćemo vršiti usporednu analizu njihovih stavova o važnosti i značenju odgoja i obrazovanja u izgradnji ekološke svijesti i primjene etičkih principa temeljem kojih bi bilo moguće sačuvati prirodni okoliš za buduće generacije.

1. DUHOVNA I POVIJESNA SITUACIJA U VREMENA

Ekološki problemi nastali čovjekovim djelovanjem u prirodnom okolišu i na prirodni okoliš nikada se u tolikoj mjeri nisu umnožili kao u drugoj polovici 20. i početkom 21. stoljeća. (Markešić, 2013:201) U tome razdoblju moderno društvo je svojim sve snažnijim i bržim tehničkim napretkom počelo ugrožavati sebe i svoj opstanak. Uspo-

3 Polazilo se od prvih stranica *Knjige postanka* u kojoj čitamo sljedeće: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: ‘Plo-dite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!’ I doda Bog: ‘Evo, dajem vam sve bilje što se sjemeni, po svoj zemlji, i sva stabla plodonosna što u sebi nose svoje sjeme: neka vam budu za hranu! A zvijerima na zemlji i pticama u zraku i gmizavcima što puze po zemlji u kojima je dah života - neka je za hranu sve zeleno bilje!’ (Postanak 1, 27-30, u: Biblija, 1991).

redo s nastankom tih problema počela su se javljati i potpuno nova pitanja kao npr., je li suvremeno društvo u stanju oduprijeti se ugrozama koje mu prijete od čovjekovog gospodarenja prirodnim okolišem i u prirodnom okolišu. Zanimljiv odgovor na to pitanje daje i Niklas Luhmann u okviru svoje systemske teorije. On ne polazi od shvaćanja društva kao jedinstvenog sustava nego od diferencije sustava i njegova okolnog svijeta (System/Umwelt-Differenz), pa bi slijedom toga svaki systemski problem trebalo svesti na tu diferenciju u kojoj se, kad je riječ o ekološkom sustavu, nalazi, također, uzrok ekološke (samo)ugroze suvremenoga društva. (Markešić, 2013:202)

Papa Franjo bit će prvi papa u povijesti Crkve koji će se u svojoj već spomenutoj enciklici *Laudato si* izravno pozabaviti ekološkim temama i time upozoriti crkveno učiteljstvo, sve katolike, ali i sve ljude ovoga svijeta, na probleme koje su ljudi stvorili svojim neodgovornim i nesavjesnim djelovanjem i ponašanjem u prirodi i na prirodu. U svome tekstu „Odgovornost kršćana za stvoreno“, s podnaslovom „Crkveni dokumenti o ekološkoj problematici“, prof. dr. sc. Nedjeljko Ante Ančić s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Splitu navodi da se u papinskim dokumentima od Drugoga vatikanskog sabora pa do početka 2000-tih godina, kada je pisan Ančićev tekst, ekološka problematika „spominje tek usputno“, a što neposredno potvrđuje i sam papa Franjo na početku svoje enciklike *Laudato si* kada u točkama 3, 4, 5 i 6 nabraja enciklike četiriju svojih prethodnika u kojima se samo usputno analiziraju ekološki problemi. Ni jedna od njih nije posvećena isključivo ekološkim problemima.

Kao prvu papa Franjo navodi encikliku pape Ivana XXIII. *Pacem in terris* (*Mir na zemlji*) objavljenu 1963. u vrijeme velike hladnoratovske krize i svekolike opasnosti za izbijanje nuklearnoga rata. Papa Ivan XXIII. ne piše encikliku radi rješavanja ekoloških problema, kojima se tih godina počinju baviti Ujedinjeni narodi (UNESCO 1962. donosi Rezoluciju o zaštiti prirode), nego je upućuje svim ljudima dobre volje, vjernicima i nevjernicima, u svrhu sprječavanja izbijanja jednog općeg nuklearnog rata.

U 4. točki papa Franjo spominje papu Pavla VI. i njegove javne nastupe u svezi s ekološkom problematikom. Naime, Pavao VI. u svome apostolskom pismu iz 1971. godine „Octogesima adveniens“ (*Osamdeseta obljetnica*) opisuje ekološku situaciju u svijetu kao „dramatičnu posljedicu“ nekontroliranog djelovanja čovjeka koji zbog „beskrupuloznog iskorištavanja prirode dolazi u opasnost da ju razara i da time i sam postane žrtva toga razaranja“. ⁴ Pavao VI. će se, kako navodi papa Franjo, 16. studenoga 1970. izravno obratiti članovima Organizacije za prehranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO) i tom prigodom upozoriti na mogućnosti „ekološke katastrofe kao posljedice djelovanja industrijskoga društva“ te istaknuti „hitnost i potrebu radikalnog zakreta u ponašanju čovječanstva“ i to stoga što će se „izvanredni znanstveni napretci, zadivljujuća tehnička dostignuća, izvanredni gospodarski rast“, okrenuti protiv samoga čovjeka ne bude li taj rast „pratio istinski socijalni i moralni napredak.“ ⁵

4 Apostolisches Schreiben Octogesima adveniens (14. Mai 1971), 21: AAS 63 (1971), S. 416-417.

5 Ansprache an die FAO anlässlich ihres 25-jährigen Jubiläums (16. November 1970), 4: AAS 62

Potom papa Franjo navodi da se papa Ivan Pavao II. u svojim enciklikama *Sollicitudo rei socialis* (Društvene brige, 1987) i *Centesimus annus* (Stota godina, 1991) s posebnim interesom bavi ekološkim temama, govori o ekološkome zaokretu, humanoј ekologiji, o odnosu čovjeka prema svijetu oko sebe. U svojoj prvoj enciklici *Redemptor hominis* (Otkupitelj čovjeka, 1979) papa Ivan Pavao II. ističe da se stječe dojam da čovjek svojoj prirodnoj okolini ne pridaje nikakvo drugo značenje negoli ono koje služi samo jednoj svrsi: neposrednoj uporabi i potrošnji. Kasnije će, na Općoj audijenciji 17. siječnja 2001., papa Ivan Pavao II. pozvati čovječanstvo na ekološki zaokret i pri tome upozoriti na činjenicu da se ljudi premalo angažiraju u obrani moralnih uvjeta jedne vjerodostojne „humane ekologije“. U enciklici *Centesimus annus* istaknut će da je razaranje čovjekovog okoliša poprimilo ozbiljne razmjere i da bi stoga ljudi trebali biti svjesni da im Bog nije darovao samo prirodu, svijet, nego i život kojeg bez te prirode, bez toga svijeta, ne bi bio moguć. A da bi se to moglo ostvariti, potrebno je, navodi u istoj enciklici papa Ivan Pavao II., iz temelja promijeniti načine ljudskog življenja, modele proizvodnje i potrošnje kao i petrificirane strukture moći koje danas vladaju ljudskim društvima.

Na kraju papa Franjo spominje encikliku *Caritas in veritate* (Ljubav u istini, 2009) pape Benedikta XVI. koji tom enciklikom traži da se uklone strukturalni uzroci pogrešnog funkcioniranja svjetske privrede te da se korigiraju modeli privrednoga rasta koji po svemu sudeći nisu u stanju zajamčiti prirodnost okoliša. Papa Benedikt XVI. smatrao je da je Knjiga Prirode jedna i nedjeljiva i da uključuje u sebi sve: „okoliš, život, seksualnost, obitelj i socijalne odnose“. Stoga je oštećenje prirode usko povezano s kulturom koju oblikuje ljudski suživot, odnosno čovjek u komunikaciji s drugim ljudima.

Uz pape, svoje prethodnike, papa Franjo spominje i mnoge druge ljude, vjernike i nevjernike, koji su dali svoj veliki doprinos u očuvanja prirodnog okoliša. Posebnu zahvalnost za iskazanu brigu za okoliš iskazuje ekumenskome patrijarhu Bartolomeju s kojim dijeli nadu u (pot)puno crkveno jedinstvo. A poseban dio posvećuje svetome Franji Asiškome kojeg, kao što je već naprijed naznačeno, uzima kao uzor za pisanje ove enciklike. A sv. Franjo mu je, kako kaže, bio inspiracija da uzme njegovo ime kad je izabran za papu. Uz to, sv. Franjo je bio za jednu autentično življenu cjelovitu ekologiju.

I jedan i drugi, i papa Franjo i profesor Cifrić, od prvih dana svoga službovanja počnu ukazivati na glavni uzrok suvremenog zagađivanja prirodnog okoliša, a to je: nepostojanje ekološke svijesti i ekološke etike. Naime, suvremeni čovjek nije svjestan opasnosti koje njegovim nekontroliranim i nesavjesnim zahvatom u prirodni okoliš prijete ne samo zagađivanju okoliša i njegovu uništenju nego i nestanku uvjeta za život samoga čovjeka. Naime, ekološki problemi su, prema shvaćanju Niklasa Luhmanna, uvijek pratili socio-kulturnu evoluciju. (Luhmann, 1990) Pitanje je bilo samo, je li toga čovjek bio svjestan i je li se tomu uvijek i na vrijeme opirao, odnosno je li se tomu mogao oduprijeti?

2. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA OKOLIŠ

U svome *Leksikonu socijalne ekologije* prof. Cifrić navodi da obrazovanje za okoliš ili ekološka edukacija ili ekološki odgoj podrazumijeva „orijentaciju na osposobljavanje ne samo za zaštitu okoliša i prirode nego i za stvaranje okoliša pa obuhvaća elemente znanstvenog znanja i orijentacijskog znanja“. (Cifrić, 2012: 268) Međutim, to obrazovanje nije ograničeno isključivo na pedagoški pristup, iako je on (pedagoški pristup), navodi dalje Cifrić, „veoma bitan, poglavito u institucionalnom obrazovnom sustavu“ kao što su škole, profesionalne i ekološke udruge. Sve to je sasvim drukčije negoli u predmodernim društvima i agrarnim kulturama u kojima su se ekološka znanja i ekološki etički kodeksi prenosili tradicijom, sasvim drukčije negoli je to danas. Zapravo, predmoderna društva su bila uistinu ekološki pismena jer su imala tradiciju reproduciranja znanja i ponašanja prema okolišu, tradiciju koja je bila posredovana „stabilnom simboličkom strukturom“. (Cifrić, 1996b: 403) Nažalost, današnja moderna društva - gledano iz perspektive negativnih ekoloških posljedica - najvećim dijelom su ekološki nepismena, iako temeljem znanstveno-tehničkog napretka postižu višu razinu ekološke pismenosti. (Cifrić, 1996b: 406)

Ubrzano čovjekovo „napredovanje“ u svijet prirode legitimiralo je, smatra Cifrić, ne samo nove pristupe ljudskome ponašanju prema okolišu nego i ubranu ekološku edukaciju, za što će neposredni poticaj biti pojava ekološke krize. (Cifrić, 1996b: 407) No, svaka kultura, svejedno je li riječ o razvijenoj ili manje razvijenoj kulturi, ima svoju „ekološku pismenost“ i „ekološku edukaciju“. Uz napomenu da ekološka edukacija ne donosi nikakvu novu ideju niti nešto baš spektakularno što nismo do sada znali. Ekološka pismenost pretpostavlja samo jednu novu kulturu, jedan novi i drukčiji odgovor na ekološke ugroze. Stoga, smatra Cifrić, u ovome vremenu generacije mladih ljudi imaju sreću, odnosno privilegiju da žive u vrijeme velikih tehničkih i tehnoloških dostignuća, ali istodobno i „privilegiju“ doživljavanja također velikih iskušenja. (Cifrić, 1996a: 59)

Također, i papa Franjo je zagovornik ekološke edukacije, a sve da bi se nova iskušenja nastala ekološkim ugrozama moglo prevladati. Stoga papa Franjo u drugome poglavlju enciklike *Laudato si* pod naslovom *Obrazovanje za savez između čovječanstva i okoliša* kaže da je potrebno poticati, podupirati i uvijek iznova tražiti obrazovanje za okoliš. Na taj način bit će moguće svijest o ozbiljnosti kulturne i ekološke krize iskazati u novim navikama i novim oblicima ponašanja u svakodnevnome životu. Papa Franjo primjećuje da je sve više mladih ljudi koji imaju ne samo neki novi osjećaj za ekologiju nego i neke zadivljujući nove i modernom vremenu primjerenije stavove u svezi s borbom za zaštitu okoliša. (Laudato si, 209)

No, unatoč istančanijem osjećaju za ekologiju i unatoč toliko velikom znanju o ekologiji, postoji ipak opasnost, smatra papa Franjo, da ti mladi ljudi to ipak neće moći provesti u praksi. I to iz jednoga veoma jednostavnog razloga: današnji mladi su rođeni, odrasli i odgojeni u potrošačkome društvu, u društvu potrošnje i blagostanja, a što, prema njegovu mišljenju, u bitnome otežava razvitak drugih navika, posebno navike da se brinemo za drugoga, odnosno da se brinemo za prirodni okoliš, a time zapravo

i za drugoga. Stoga se, nastavlja papa Franjo, nalazimo pred izazovima odgoja mladih za ekologiju, za zaštitu okoliša, za ekološku etiku.

Pri tome, papa Franjo ne misli na samo jedan manji teritorij, na samo jedno parcijalno, npr. europsko društvo, nego misli na cijeli svijet, na čovječanstvo u cjelini. Svjestan kako postoji uistinu „krivica za ekološku krizu“ - posebno krivica Sjevera prema Jugu, nastala iskorištavanjem sirovina, on počinje govoriti o *etici internacionalnih odnosa*. Jer, ta krivica nije samo na vlasnicima kompanija koje proizvode zagađenje, nego i na svim građanima što, kao prvo, podržavaju takav sustav upravljanja i vladanja i što se ne usprotive takvome načinu izrabljivanja siromašnih i uništavanja okoliša te, kao drugo, što su podložni konzumerizmu i potrošačkom načinu života zbog čega troše i više negoli im je potrebno za normalno održavanje života.

Osim toga, čovjek pojedinac nastoji steći i imati što više moći koju veoma često ne zna koristiti nego ju zlorabi, a čemu svakodnevno svjedočimo. Iako današnji čovjek misli da je autonoman i slobodan, on to ipak nije. Njegova sloboda, navodi papa Franjo, je bolesna „jer se prepušta slijepim silama nesvjesnoga, neposrednih potreba, egoizma i nasilja.“ (Laudato si, 105) Razloge da su mnogi suvremenici mogli postati nasilnici i egoisti treba tražiti u nedostatku etike, kulture i duhovnosti. A do toga je došlo zbog toga, navodi papa Franjo na istome mjestu, jer enormni tehnološki razvoj nije išao zajedno s razvojem/odgojem/obrazovanjem ljudi za odgovornost za ono što su činili. A bez jedne solidne etike, bez jedne nove kulture i bez nove duhovnosti nije moguće modernoga čovjeka staviti u određene granice, zadržati ga i kontrolirati u korištenju tehnikom. Jer tehnika, smatra papa Franjo, ukoliko se koristi bez etike, „neće nikada biti u stanju ograničiti svoju moć, neće se moći kontrolirati u svome razvoju, a to se posebno odnosi na čovjekovo korištenje tehnikom u znanstvenim istraživanjima, posebno u području eksperimenata s ljudskim embrijima“. (Laudato si, 105)

No, ni odgoj za okoliš nije imao uvijek iste ciljeve. Rastom ekoloških problema, rasli su i ciljevi odgoja za okoliš, što je, kako navodi papa Franjo, vidljivo u sljedećem:

1. U prvo vrijeme bili su to znanstvena informacija, osvješćivanje ljudi i sprječavanje zagađivanja,
2. Sada je to kritika mitova moderne koji počivaju na instrumentalnome razumu u koje (mitove) papa Franjo ubraja individualizam, napredak, konkurenciju, konzumizam, slobodno tržište.

A sve to je bilo potrebno kako bi bilo moguće vratiti različite razine ekološke ravnoteže, od kojih su najvažnije sljedeće tri:

1. Unutarnja ravnoteža čovjeka sa samim sobom,
2. Solidarna ravnoteža s drugima,
3. Prirodna ravnoteža sa živim bićima, a duhovna s Bogom. (Laudato si, 210)

Papa Franjo smatra da bi nas takav odgoj za okoliš trebao pripremiti na skok „u pravcu misterija iz kojeg ekološka etika crpi svoj najdublji smisao“ i da bi nas za sve to mogli pripremiti kvalitetni odgojitelji „koji su sposobni iznova ponuditi pedagoške putove ekološke etike kako bismo rasli u solidarnosti, odgovornosti i pažnji koja počiva na suosjećanju“. (Laudato si, 210)

Iako svjestan da se „čak ni s najboljim zakonskim odredbama ne mogu postići promjene u ekološkom poimanju svijeta“, papa Franjo je ipak uvjeren da je odgojem za ekologiju moguće stvoriti kvalitetno „ekološko građanstvo“. Pod tim on podrazumijeva građane koji će temeljem motivacija dobivenih tijekom obrazovanja i odgoja za ekologiju prihvatiti predložene norme i temeljem svoje osobne unutarnje preobrazbe „promijeniti i svoje ponašanje prema okolišu“. On smatra da će poticanjem ljudi na promjenu njih samih u odnosu prema okolišu prerasti, rekli bismo, „u životni stil“, u način življenja s okolišem i u okolišu i da nakon tog odgoja za odgovornost prema okolišu kod tih ljudi ne bi trebalo biti više nikakvih problema o potrebi čuvanja prirodnog okoliša. Zapravo, bio bi to odgovor na pitanje, jesu li ljudi danas sposobni oduprijeti se ugrozama u okolišu u kojem i sami djeluju i žive.

Bit će stoga dobro, ako odgoj bude u stanju poticati ljude na promjene sve dok to ne postane životnim stilom, a to znači cjelovit odgoj za odgovornost prema okolišu koji će podrazumijevati ne samo izbjegavanje korištenja plastike nego i isključivanje nepotrebnih električnih žarulja.

Papa Franjo je i u ovome svom obraćanju katoličkoj kršćanskoj, ali i sveopćoj svjetskoj javnosti pokazao da je unatoč svim preprekama optimist i da će biti moguće, makar i s malim pomacima, mijenjati svijet. A to znači da ne treba biti malodušan. Važno je, kaže on, „da takva djelovanja šire dobro u svijetu, jer će ta dobra imati svoje plodove“ pa je u tome smislu „život u ovome svijetu vrijedan življenja“. (Laudato si, 212)

Teze, odnosno svoja shvaćanja o potrebi ekološke pismenosti, o potrebi stvaranja rutiniziranog ekološkog ponašanja koje će prijeći u naviku svakoga pojedinca, pripadnika modernoga društva neumorno je iznosio i zastupao i profesor Cifrić. U svome tekstu „Ekološka pismenost između kulturne tradicije i ekološke svakodnevice“ (Cifrić, 1996b) on govori o potrebi postizanja određene razine ekološke pismenosti modernoga čovjeka „koja bi predstavljala rutinizirano svakodnevno ponašanje koje prelazi u običnu naviku“. U tome smislu ekološku pismenost moglo bi se promatrati „kao stanje ‘praktične svijesti’, tj. primjerenu kognitivnu, afektivnu i konativnu razinu koje jamče rutinsko ponašanje“. (Cifrić, 1996b:418) Time bi se zapravo moglo dosegnuti i razina na kojoj se nalazi „ekološko građanstvo“ čiji bi članovi rutiniziranim svakodnevnim ponašanjem postizali upravo ono o čemu govori papa Franjo: dostizali bi onaj i onakav „životni stil“ koji bi osiguravao ekološku svijest. Zapravo, smatra Cifrić, svijest prema okolišu ne bi više bilo potrebno stvarati institucionalno – u školi, jer bi ona ovakvim načinom tradiranja prelazila u tradiciju svakodnevice.

3. GDJE I U KOJIM INSTITUCIJAMA JE MOGUĆE STEĆI ZNANJA ZA OKOLIŠ?

I papa Franjo i prof. Ivan Cifrić jedinstveni su u stavu da društvo, škola, obitelj, komunikacijska sredstva, imaju veliku važnost i odlučujući utjecaj u procesu odgajanja

za okoliš. Pozivajući se na encikliku *Centesimus annus* pape Ivana Pavla II., odlučujući pozitivni utjecaj papa Franjo vidi ponajprije u odgajanju za okoliš u obitelji, polazeći od toga da je obitelj „mjesto u kojem se može prikladno primiti život, dar Božji, i štiti protiv mnogostrukih napadaja kojima je izložen“, u obitelji u kojoj se čovjek može „razviti prema potrebama autentičnog ljudskog rasta.“ Uostalom „obitelj čini, protiv takozvane kulture smrti, sjedište kulture života.“ (Ivan Pavao II, CA) A to znači, u obitelji se nauči sve ono što nam je potrebno u životu.

Cifrić međutim, ne isključuje obitelj (roditelje) kao mjesto odgoja za okoliš, nego za taj odgoj prednost daje školi kao središnjem mjestu odgoja i obrazovanja mladih ljudi za ekologiju (Cifrić, 1996a:66) svjestan da i škola i obitelj prenose na mlade generacije samo one vrijednosti koje imaju tradiraju stariji članovi društva, koji su – da ne bude zabune - te vrijednosti naslijedili od svojih prethodnika.

A pošto je to tako, pretpostaviti je ono što je već spominjao papa Franjo, da ti ljudi s takvim odgojem za okoliš baziranim na tradicionalnom poimanju odnosa čovjek i prirode neće uspjeti prenijeti one prave vrijednosti koje bi mogle dovesti do promjene ekološke svijesti mladih. Jedino, bude li društvena zajednica imala volje i bude li svjesna značenja promjene ekološke svijesti, tek tada, smatra Cifrić, bit će moguće – bude li potrebno - mijenjati obrazovno-odgojni kurikulum škole.

Inzistiranje na tome pokazalo se opravdanim nakon dobivenih rezultata empirijskog istraživanja o ekološkoj svijesti mladih urađenom davne 1987. godine. U zaključku toga istraživanja navodi se da „ispitanici koji uočavaju ekološke fenomene, mogli bismo reći relativno precizno, ne povezuju te probleme sa socijalnim kontekstom“ temeljem čega autori tog istraživanja Cifrić i Čulig zaključuju „da ovi ispitanici nemaju razvijenu ekološku svijest o stvarnoj pozadini problema koji su u odnosu čovjek-priroda evidentni. Oni zapravo uočavaju simptome ali ne i uzroke“. (Cifrić, Čulig, 1987: 233-234)

Zapravo, temeljem rezultata empirijskih istraživanja ekološke svijesti mladih, Cifrić smatra da u Hrvatskoj nije dovoljno samo djelomice, odnosno samo parcijalno ekologizirati školske programe, nego je potrebno raditi na izradi ekološkoga kurikuluma, kao i na obuhvatnom društvenom projektu ekološkog obrazovanja - od školskog, profesionalnog i permanentnog obrazovanja.“ A to nije moguće raditi bez korjenitih društvenih promjena koje će biti zasnovane na političkim odlukama. Ipak, ekološke promjene moguće je provesti, smatra Cifrić, ako se promijene obrazovni programi, odnosno ako se u cijelosti ekologizira, promijeni cjelokupni obrazovni kurikulum. A uspjeh ekološkog obrazovanja u mnogome zavisi od kulturnog konsenzusa. (Cifrić, 1996a: 68)

Da bi se moglo raditi na promjeni ekološke svijesti, potrebno je mijenjati vrijednosni sustav „jer vrijednosti predstavljaju instrumente kojima se služimo u ostvarivanju poželjnih ciljeva. One su socijalno utemeljene i prenose se i preko obrazovanja kao socijalni i moralni poredak“. (Cifrić, 1996a: 63) Međutim, promjene ponašanja nema ukoliko se i onome drugome, prirodi ne prizna pravo na opstanak i zaštitu. (Cifrić, 1996a: 64)

Kako je već rečeno, Cifrić školu smatra središnjom institucijom za odgoj i obrazovanje mladih za ekologiju. Za njega je škola „društveno komforna institucija“, ona „prenosi vrijednosti kulturnog konsenzusa ili ideološki obrazovanju nametnute vrijednosti“. Upravo u tome i jest njena društvena snaga i važnost, jer ne poznajemo ni jedno ljudsko društvo u povijesti koje se odreklo škole kao institucije obrazovanja. (Cifrić, 1996a: 68)

A to dalje znači: ako u društvu ne postoje „ekološke“ vrijednosti, onda ih ni škola ne može prenositi nešto što ne postoji. U tome smislu potrebno je naći načina da prenositelji tih ekoloških ideja, učitelji, budu odgojeni za ekologiju.

A kako ekološko pitanje nije pitanje jedne sezone ili jednoga semestra, nego sustavno pitanje, onda mu se mora prići na takav - sustavan – način i na njega naći prikladan odgovor. U tome smislu, smatra Cifrić, i ekološko obrazovanje bit će u budućnosti „legitimni korpus školskih programa“. Pri tome je potrebno napomenuti, ističe Cifrić, da smisao ekološkog obrazovanja nije samo i isključivo u stjecanju potrebnih znanja, nego i u razvijanju afektivnih, emocionalnih momenata, jer je čovjek biće koje „osjeća, voli, tuguje, veseli se, mrzi...“ A da bi se sve to moglo provesti potrebno je izvršiti, kako je već rečeno, korjenite društvene promjene zasnovane na političkim odlukama (Cifrić, 1996a: 68)

Uz još jednu važnu napomenu da je „uspjeh ekološkog obrazovanja bitno ovisan o kulturnom konsenzusu. „Budu li ekološke vrijednosti postale općeprihvaćene vrijednosti u okviru jedne kulture, tada ni školama neće biti teško prenositi ih na mlade generacije.“ (Cifrić, 1996a: 68)

Tome, navodi Cifrić, doprinosi dijelom i sama definicija odgoja koji on definira kao „planski duhovni i tjelesni utjecaj na razvoj osobito djeteta i mladih kroz navike, predodžbe i učenje roditelja, društva i odgajatelja“. Slično kao i papa Franjo, i Cifrić postavlja pitanje, tko su ljudi koji rade u školi, jesu li sposobni odgojiti i obrazovati ljude za jedno novo vrijeme, stvarati jednu drukčiju ekološku svijest, negoli je oni sami imaju te je li u tome smislu potrebno mijenjati školski kurikulum? Odmah nam se nameću pitanja, kaže Cifrić, kakve i čije predodžbe i obrasci su u pitanju? Je li škola, i koliko, otvorena novim predodžbama ili je zatvorena? Odgovor može biti vrlo kratak: vrijednosti i uzori koje mladi u školi i u obitelji dobivaju potječu od starijih i to su njihove vrijednosti, ponekad i kroz više generacija nepromijenjene. Škola ih prenosi mladima, od kojih očekujemo da budu nosioci promjena i da budu spremni na prihvaćanje novih promjena. (Cifrić, 1996a:66-67)

Isto shvaćanje zastupa i papa Franjo. Stvar je politike i različitih udruga da senzibiliziraju građane za brigu o okolišu. Također i Crkvi pripada ta zadaća i sve bi kršćanske zajednice, kaže papa Franjo, trebale kod ovog odgoja ispuniti važnu ulogu. (Laudato si, 214) Međutim, da bi taj odgoj uspio potrebno je, kaže papa Franjo, unutarnje obraćenje. Naime, taj odgoj neće uspjeti i njegova nastojanja bit će neuspješna ako se ne pobrine za to da se stvori i proširi jedna nova slika o čovjeku, životu, društvu i odnosu prema prirodi. I tu treba očekivati taj toliko željeni ekološki zaokret koji počiva na unutarnjem obraćenju, na pokajanju. (Laudato si, 215)

Također, Cifrić kaže da „zbog središnje društvene uloge škola mora promicati ekološko obrazovanje kao kulturnu zadaću“. (Cifrić, 1996a:67) Upravo na to upozorava i papa Franjo kada govori o kulturnoj ekologiji. Naime, danas nisu ugroženi smo priroda i njezino naslijeđe, nego istodobno i povijesno, umjetničko i kulturno naslijeđe koje je „dio zajedničkog identiteta nekoga mjesta.“ Potrebno je, smatra papa Franjo, poći od toga da povijest, kultura i arhitektura nekoga mjesta trebaju biti uvezane/uklopljene jedno u drugo tako da se sačuva njegov raniji identitet. Stoga ekologija uzima u obzir i čuvanje kulturnih dobara nekoga kraja, zapravo cijele planete. U tome smislu potrebno uskladiti „govor“ mještana s govorom tehnike. Ako se vodi briga o odnosu čovjeka i okoliša, onda ne treba isključivati kulturu, posebno je ne treba isključivati ukoliko je riječ o spomenicima i prošlosti. (Laudato si, 143)

U tome smislu, smatra papa Franjo, nezaobilazno je posvetiti posebnu pozornost zajednicama prastanovnika/domorodaca s njihovim kulturnim tradicijama. One, te zajednice, nisu tamo neka nebitna manjina među drugima, one trebaju biti istinski partneri za razgovor, posebno ako se u njihova područja ulazi s velikim projektima. Njima zemlja nije neko privredno dobro, nego dar Boga i predaka koji u njoj počivaju. Sveti prostor s kojim moraju stajati u naizmjeničnom odnosu da bi održali svoj identitet i svoje vrijednosti. Ako oni ostaju u tim prostorima, oni će biti koji će najbolje skrbiti o tome prostoru. U različitim dijelovima zemlje/svijeta oni se nalaze pod pritiskom da napuste svoju zemlju da ih oslobode za rudarske projekte, odn. za poljoprivredu i stočarstvo, a koji ne vode brigu o šteti koju time nanose prirodi i kulturi. (Laudato si, 146) Tu se papa zapravo poziva na činjenicu odnosa Indijanaca prema svojoj zemlji, kao npr. u mjestu Seattlu.⁶

Papa, dakle, smatra da se u rješavanje postojećih ekoloških poteškoća ne bi trebalo koristiti nekim uopćenim pravilima ili jedinstvenim tehničkim zahvatima jer bi se time previdjelo višeslojnost mjesnih problematika. U takvim slučajevima potrebno je, prema njegovu mišljenju, aktivirati mjesno stanovništvo, jer ti ljudi najbolje znaju što ih muči i kako bi te probleme trebalo riješiti. A rješenja trebaju izrasti iz vlastite lokalne

6 „Davne 1854. vlada u Washingtonu predložila je indijanskom poglavici Seattlu da proda veliki dio indijanske zemlje u zamjenu za ‘toplino’ rezervata i određen dolarski iznos. Odgovor je bio sljedeći: „Ta sjajna voda što teče brzicama i rijekama nije samo voda već i krv naših predaka. Ako vam prodamo zemlju, morate se sjetiti da je to sveto i morate učiti vašu djecu da je to sveto i da svaki odraz u bistroj vodi jezera priča događaje i sjećanja moga naroda. Žubor vode glas je oca moga oca ... Rijeke su naša braća, one nam utajuju žed. Rijeke nose naše kanue i hrane našu djecu. Ako vam prodamo našu zemlju, morate se sjetiti i učiti vašu djecu da su rijeke naša braća, i vaša, i morate od sada dati rijekama dobrotu kakvu biste pružili svakome bratu ... Zrak je skupocjen za crvenog čovjeka jer sve živo dijeli jednaki dah — životinja, drvo, čovjek. Bijeli čovjek ne izgleda kao da opaža zrak koji diše. Kao čovjek koji umire mnogo dana, on je otupio na smrad ... Vjetar što je mojem djedu dao prvi dah, također će prihvatiti i njegov (posljednji) uzdah ... Morate naučiti svoju djecu da je tlo pod njihovim stopama pepeo njihovih djedova ... Ako čovjek pljuje na tlo, pljuje na sebe samoga.“, u : Ujević, Tvrtko (1988) „Zbornik radova — pripremio Ivan Cifrić. Društvo i ekološka kriza. Sociološko društvo Hrvatske. Zagreb, 1988., 233 str.“, u: *Revija za sociologiju* 1988, 19, 1-2, str. 129-131.

kulture. A to znači da lokalni socijalni akteri polazeći od svoje vlastite kulture stalno preuzimaju svoj vlastiti dio u rješavanju ekoloških i drugih problema. Temeljni pojam kvalitete života ne može se propisati, nego ga je potrebno razumijevati iz unutarnjosti svijeta simbola i običaja koji su vlastiti jednoj određenoj skupini ljudi. (Laudato si, 144)

ZAKLJUČAK

I papa Franjo i profesor Cifrić jedinstveni su u stavu da živimo u vremenu u kojem je potrebno ljude odgajati i obrazovati za ekologiju, za očuvanje okoliša. Među najvažnijim institucijama u kojima bi to bilo moguće ostvariti oni vide društvo, obitelj, školu, medije. S tom razlikom da papa Franjo prednost, odnosno važnost u o tome odgajanju za okoliš daje obitelji, a profesor Cifrić školi. No, bez obzira na te rekli bismo 'polazne' razlike u pristupu traženja odgovora kako dosegnuti razinu ekološki obrazovanog građanstva, važno je istaknuti da kao društvo svakodnevno postajemo ekološki svjesniji i da trebamo ustrajavati u ostvarivanju jedne cjelovite ekologije kao općeg dobra, o čemu posebno govori papa Franjo u enciklici *Laudato si* kao i Ivan Cifrić, počevši od svoga prvijenca u kontekstualiziranju socijalne ekologije kao znanstvene i sveučilišne discipline *Kontekst socijalne ekologije* (Cifrić, 1988) pa sve do posthumno objavljenog djela o rodnome mjestu Petrijevcima (Cifrić, 2019) kao modela na koji su način žitelji toga kraja, domaći ljudi, uspijevali živjeti u skladu s prirodom u svim političkim režimima i svim godišnjim dobima.

Polazeći od toga da je u ovome životu međusobno sve usko povezano i da aktualni problemi traže neku novu perspektivu, koja će uzeti u obzir sve aspekte svjetske krize, Papa predlaže da se pozabavimo različitim elementima jedne *cjelovite ekologije*, koja će sasvim jasno u obzir uzimati ljudsku i socijalnu dimenziju.

Literatura

- Ančić, Nedjeljko Ante (2000) „Odgovornost kršćana za stvoreno. Crkveni dokumenti o ekološkoj problematici“, u: *Odgovornost za život. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija održanog u Baškoj Vodi, 1.–3. listopada 1999.* Split: Franjevački institut za kulturu mira.
- Biblija. Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 1991.
- Cifrić, Ivan (1988) „Kontekst socijalne ekologije“, u: *Revija za sociologiju*, Vol. XIX (1988), No 1-2: 61-73.
- Cifrić, Ivan (1996a) *Ekološki izazovi obrazovnom kurikulumu u Društvena istraživanja*. God. 5 (1996), br. 1 (21), str. 59-74.
- Cifrić, Ivan (1996b) „Ekološka pismenost između kulturne tradicije i ekološke svakodnevice“, u: *Socijalna ekologija*, Vol. 5 (1996) No. 3 (403-421).
- Cifrić, Ivan (2012) *Leksikon socijalne ekologije*. Zagreb: Školska knjiga
- Cifrić, Ivan (2019) *Selo u sjećanju. Petrijevcu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i
- Cifrić, Ivan (ur.) (1988) *Društvo i ekološka kriza*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske
- Ivan Pavao II (1991) Enciklika ‘Centesimus annus’, u: http://www.snc.hbk.hr/public_html/ivan_pavao_ii_centesimus_annus.pdf
- Luhmann, Niklas (1990) *Ökologische Kommunikation. Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdung einstellen*. Opladen: Westdeutscher Verlag
- Markešić, Ivan (2013) „Kriza eko-sustava iz perspektive Luhmannove teorije sustava“, u: *Socijalna ekologija*, Vol. 22 (2013.), No. 3, str. 201-219.
- Papa Franjo (2015) *Laudato si’*. Enciklika o brizi za zajednički dom. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Papa Pavao VI. (1970) *Ansprache an die FAO anlässlich ihres 25-jährigen Jubiläums* (16. November 1970), 4: AAS 62, u: Papa Franjo (2015) *Laudato si*, 4.
- Papa Pavao VI. (1971) *Apostolisches Schreiben Octogesima adveniens* (14. Mai 1971), 21: AAS 63 (1971), S. 416-417. u: Papa Franjo (2015) *Laudato si*, 4.
- Ujević, Tvrtko (1988) „Zbornik radova — pripremio Ivan Cifrić. Društvo i ekološka kriza. Sociološko društvo Hrvatske. Zagreb, 1988., 233 str.“, u: *Revija za sociologiju* 1988, 19, 1-2, str. 129-131.

